

El riu ve crescut

Maria Beneyto

Traducció de Carme Manuel

© del text original (1960), hereus de Maria Beneyto

© de la traducció, Carme Manuel

Imatge de portada: Llit del Túria durant una riuada (entre 1898 i 1938),

© Vicente Barberà Masip o Enrique Desfilis Barberà (Fons Desfilis, Biblioteca Valenciana Digital)

© Llibres de la Drassana SL, 2025 | www.drassana.net | info@drassana.net

ISBN: 978-84-127935-9-8 · Depòsit Legal: V-914-2025

1ª edició: Març 2025

Imprés per Grupo Diario Imprenta, Alboraià

Institució Alfons el Magnànim - Centre Valencià d'Estudis i Investigació

Diputació de València. Corona, 36 - 46003 València

magnanim@dival.es | www.alfonsemagnanim.net

ISBN 978-84-1156-084-9

...havem entés, per letres a nós trameses de la Ciutat de València, que tan gran diluvi d'aygues hi ha vengut...

Carta tramesa des de Barcelona el 24 d'agost de 1358
pel rei Pere el Cerimoniós al seu germanastre Ferran,
governador general del Regne de València.

Pròleg, per Rafa Lahuerta

AVEGADES PASSE PEL CARRER MORET, AL BARRI DEL CARME. EN UN portal hi ha un grafiti d'Albert Camus i una estranya sensació de romanç en marxa. Tot sembla suspès en un temps articulat baix l'ombra de les paraules que esdevingueren novel·la. Amb una miqueta de sort, el sol de la sobretaula arrapa els filaments de la ficció i acaricia els rostres que alguna vesprada la mateixa Maria Beneyto va ser capaç d'imaginar entre bastidors. Persisteix el ressò del passat i resistix la memòria de la falla. Ja no hi ha riu, però es manté intacte el pes del corrent, la plenitud del somni transformat en llibre. L'encanteri dura el que dura: un segon, un rapte, l'eternitat. Fil per randa, la literatura és eixa connexió: l'escriptora i el seu lector, el diàleg entre els vius i els morts, la necessitat de deixar-se acaronar pel sol de la tardor al bell mig d'una ciutat antiga i fluvial. L'encís sobtat són dos mirades separades pel temps, dos mirades a la busca d'una veritat congelada en l'andana del silenci, un espai de plenitud i sutura, dos desconeguts tractant d'entendre el miracle de la vida.

No és casual la voluntat de poema, ni és casual que sovint passe per ací. Al carrer Moret tenia la seua llar l'àvia d'Amparín. El seu festeig amb Jaime és una de les peces d'esta novel·la coral i poderosa que és *El riu ve crescut*. No és l'única subtrama que dona cos a l'argument, però sí la que preval en la meua consciència de lector i rodamon urbà. En 1949 Amparín és una xica ingènua i enamoradissa; en 1957 ha esdevingut cantant d'èxit: Marta Romero. El que succeïx entre les dos riuades és un flux d'anades i vingudes, una ciutat en trànsit cap al futur, la resposta sempre ambivalent de la flor del taronger envoltant-se pels cantons. Com sol passar, la novel·la arranca sense que la tragèdia s'intuïska i això li atorga el batec de la fúria amb què l'atzar determina l'abans i el després. De fit a fit, davall la terrible certesa de la destrucció, s'amaga una veritat incontestable: València és allò que passa entre riuada i riuada. Maria Beneyto ho va saber amb lucidesa i ho retrata amb precisió en este llibre, que mereix àmpliament la segona oportunitat que la traducció al valencià de Carme Manuel li brinda. La presència del riu és l'escenari, l'amenaça remota però pròxima, el punyal que cus la profunditat del relat i la cartografia moral i física de la ciutat.

Durant anys, el Túria només va ser una rajoleta a la porta del Gremi de Forners: *Hasta aquí llegó el agua*. 14-X-1957. El tràngol literari va tardar anys a assentar-se al meu cap amb la consistència necessària. Va succeir per acumulació de somnis, de testimonis, de novel·les. Un dia de l'estiu del 2021, fruit d'una d'eixes converses fluvials i líriques, José Azkárraga em va deixar la versió original d'*El río viene crecido*, Premi València de la Diputació 1959, publicada a l'any següent, en 1960. La sorpresa va ser monumental. D'on eixia un llibre així? Com m'havia pogut passar inadvertida una novel·la d'esta magnitud? Com era possible que algú fora capaç de trenar un relat tan poderós a penes dos anys després de la riuada de 1957? Qui va ser Maria Beneyto?

Com tantes altres dones de la seua generació, la biografia de la Beneyto respon a una barreja d'ostracisme i oblit. És evident que la seua producció literària no va gaudir del ressò que mereixia. Tal volta per això esta traducció de Carme Manuel és un acte de doble justícia: idiomàtica i poètica. Torna la novel·la i torna en valencià. En llegir-la per segona volta, ara en l'idioma d'Ausiàs March, vaig tindre la sensació que Maria Beneyto li dictava a cau d'orella les paraules exactes a Carme Manuel, confirmant allò que ja digué Vicent Ventura en el seu dia: és una novel·la que havia de ser publicada en valencià. Més enllà del pur talent literari de l'autora i del magnífic treball de traducció, hi ha en la Beneyto una mirada acurada i tendra sobre els personatges, una gran voluntat de filar un eixam de vides entrelaçades que expliquen i donen veu a les distintes sensibilitats i faenes d'aquella ciutat massacrada per les conseqüències de la guerra del 36.

No vull exagerar, no és necessari, però allò que transmet este aparador de caire costumista i mirada punyent és una atmosfera semblant a les pel·lícules del millor cinema italià de la postguerra europea: un neorealisme compassiu, ple d'ironia i tendresa que sempre diu més del que pareix. Com a testimoni social i com a testimoni fluvial de la destrucció, *El riu ve crescut* és un document extraordinari i ple d'ensenyances, que retrata amb versemblança una època i les seues misèries. Estem, sense cap mena de dubte, davant la gran novel·la d'una València poc ficcionalitzada: aquella que tractava d'eixir de la foscor i la por imposades pel franquisme i es va trobar amb la voracitat d'un Túria massa diabòlic com per a atendre les necessitats i els anhels dels seus fills. Per sort, però sobretot per la fabulosa tasca de Carme Manuel, l'oblit no ha pogut amb *El riu ve crescut* de Maria Beneyto. A vegades, tant de bo passara més a sovint, el temps fa justícia. Quina gran i sorprenent novel·la esteu a punt de llegir i fer vostra per a sempre.

—RAFA LAHUERTA

I

ESCURAVA L'ÚLTIM GOT LENTAMENT, AMB PARSIMÒNIA, MENTRE paladejava la despedida. Després ocorria sempre el mateix. El carrer se li posava al davant i ell s'acomiadava dels amics amb paraules trabucades... Més tard, les estrelles l'acompanyaven per les voreres quotidianes, que solien fer-se íntimes i afectuoses en nits així, perquè el poblat de Natzaret –miseriós i sòrdid de dia– presentava un curiós aspecte d'ens embrionari, a mig fer, com si s'haguera quedat en un fetus que no haguera crescut més enllà d'aquella caducitat ruïnosa que tots coneixien. Feia la impressió de ser un poble que pugnara per alçar-se, dia rere dia, d'entre una barreja de pobresa i tristor. Un poble al qual, de sobte i en plena i precipitada edificació, hagueren deixat de posar-se-li teulades i portes, i fora necessari improvisar-lo amb deixalles i materials procedents dels enderrocaments.

Caminava a espai, sense ensopegades ni entropessons, sostenint amb dignitat l'eufòria. A eixa hora únicament es creuava amb el seré, un home comprensiu que sovint l'ajudava amb delicadesa si calia. La cosa transcorria, si fa no fa, així:

—Bona nit, tio Toni. L'ajude un poc a aplegar a casa? Ja està vosté massa reblit d'alifacs per a tragar pel món a estes hores.

I Toni es feia l'ancià ranquejant.

—Gràcies, Salvador, fill. Tens raó. No saps com em pesen els anys.

A vegades el diàleg s'ampliava:

—Tenim cap novetat?

—Cap ni una. Hem rebut avís de riuà, però, com sempre, no passarà res. Ja he donat part a la gent, però, com vosté veu, tots dormen com angelots. Del gitano és de qui no s'ha tornat a saber res.

—El gitano?

—Sí, home, el de la renyina. Aquell que matà a Juanito. Diuen que va dansant per ahí, però la família, que estava amb els altres gitanos en el Parc, ha desaparegut.

—La família? Bé, que la família se n'haja anat no vol dir res. Lo que jo sé és que eixe no torna. És un cagarrita. El pobre Juanito...

—Ja cria malves, sí, senyor. I això que era més jove que el meu Pepe.¹

En això van arribar a la porta de la casa i ja no quedava sinó despedir-se amb noves declaracions simbòliques de paternitat per part de Toni.

Així fins a la nit de la tragèdia, una nit ben triada per Pepica, la nora, en què ella no dormia segons acostumava a fer, i que va coincidir amb l'absència de Vicenta, que vetlava una amiga malalta, i d'Antonio, que feia la tanda de nit. La salutació no va ser de benvinguda precisament:

—Caram, ja està vosté ací? Podia haver-se estalviat la molèstia, perquè haurà de girar cua i tornar-se'n a anar. I per a sempre, m'entén? Estic molt farta de vosté i de les seues endimoniades borratxeres.

Toni volia contestar, però tenia les idees emboirades, segons es deduïa de la confusa resposta que li va donar. L'odi que hi havia entre la nora i ell els enfrontava per fi, sense escapatòria possible.

—La casa és del meu fill, mala pècora –va poder articular, posant el cap en orde–. Tu..., tu eres la que se n'ha d'anar d'ací, mala pesta, enredradora, que eres més roïn que la tenca en suc.

Sense contindre's, es va abalancar sobre ella, i no es va adonar que l'estava apalissant fins que la dona es va posar a desgargamellar-se cridant-lo assassí, mentre fugia cap a dins de la vivenda, per a reparéixer de seguida, empunyant un ganivetot de cuina i, tota desbaratada, va continuar proferint noves imprecacions. Tenia la veu enronquida i actuava com si estiguera amerada de fel.

—Fora, fora d'ací, tio criminal! D'esta li jure que no torna a posar els peus en ma casa. Assassí! Fora de la meua vista!

1 L'oralització del llenguatge literari no és una senzilla i mecànica transcripció del registre col·loquial. Un dels problemes més importants amb què ens enfrontem actualment els traductors a l'hora de traslladar al valencià els diàlegs de moltes obres literàries escrites en altres llengües és que el valencià codificat en gramàtiques i diccionaris no està encara suficientment adaptat per a poder reflectir amb versemblança el llenguatge espontani. N'hi ha, això sí, precedents importants, i molt meritoris, en la novellística contemporània. En este cas concret, la novella original de Maria Beneyto, que ja arreplegava moltíssimes formes col·loquials orals, requeria un esforç considerable per a poder plasmar la parla dels personatges sense desfigurar-los. Amb la inestimable ajuda i guia de Josep Lacreu, he tractat de modelar les possibilitats expressives del valencià col·loquial de la ciutat de València, tenint en compte el món referencial de la dècada de 1950, amb l'objectiu de fer parlar amb credibilitat els protagonistes d'esta narració. Lluny de considerar que es tracta d'un empobriment de la llengua, cal destacar, ben al contrari, que es tracta d'un enriquiment que ens permet dotar els personatges literaris d'un univers ple de matisos expressius. (Nota a la Traducció)

Toni es va allunyar de la porta entre xanglots i plors, com un vedell ferit. La remor de la mar posava música de fons al pesar del vell, que semblava un xiquet abandonat a la mercé de les fúries nocturnes. El mes de juliol s'escampava pel cel, i la nit, en contrast amb l'affligit desnonat, es mostrava serena. L'ancià va deixar darrere les últimes cases i va filar cap a la mar, no sense mirar abans des d'allà avall la imponent mola del pont nou, l'única cosa en realitat sòlida i eficaç del poblat.

La platja estava deserta i un bocí de lluna, a dalt, decorava el paisatge, afegint una certa frivolitat a la serietat còsmica de la nit redona, sobre la immensa soledat d'aquell home. Un gos va lladrar en la llunyania i la mar es va posar a contestar-li paraules inexplicables amb febles onades. Toni es va acostar a la vora fins que la bromera li va banyar els peus. Després, encara entre espasmòdics xanglots, es va posar a contemplar els bults immòbils de les barques. Va caminar cap a una de les embarcacions, acabada de pintar de verd fosc i, en arribar a prop, va detindre en l'aire el posat d'acariciar-la i no la va tocar. Només la va fitar uns instants i li va dir a espai:

—Adeu, *Elvireta*...

La lluna es va interrompre darrere d'un núvol i, quan va tornar a fer-se visible, va il·luminar de ple la barca on, amb gruixudes lletres negres, es llegia molt clarament la paraula *Miami*.

Llavors, la mà del vell no va vacil·lar. Se la va embrutar, ennegrint-la amb ganyades de pintura després de passar-la enèrgicament sobre cadascuna de les lletres. Un instant després, va fer un rot. Molt sorollós. L'acció es va repetir amb insistència i, de sobte, es va posar a vomitar allí, al costat de la barca de lletres mig esborrallades i flamant pintura nova.

* * *

Un poc després es va despertar. Es va alçar i, una vegada espavilat, va deixar córrer l'esguard detingudament sobre el panorama que l'embolcallava: la platja i la primera claror del dia. S'esgarrava el cel nocturn entre clavills per a deixar lloc al sol. El cataclisme diari envoltava a Toni i l'atordiment el corprenia amb una mena de pau agressiva. En la llunyania apareixien les barques que tornaven de la pesca nocturna del fanalot. Les sardines, capturades a descuit en plena nit, atretes per l'encegadora llum del fanal, brillaven amb la primera ferida de l'astre. Semblaven trossets quallats de mar sobre l'embarcació que arribava al port.

Aleshores, Toni es va fixar en la barca *Miami* i en tota la resta. Les lletres que retolaven la fusta, amb la pintura mig esborrada, estaven humides. I l'altra cosa... L'altra cosa, la bossada, també estava allí. Toni la va olorar uns instants i de seguida es va afanyar a llançar-li arena al damunt.

Anava cap al poble pel terreny guanyat a la mar, mentre el dia es vessava pels carrers primitius i mal forjats, imposats a l'arena com un adornament postís i fora del seu lloc natural. Algunes cases de pescadors expel·lien la càrrega humana que allotjaven. Els hòmens eixien seriosos, taciturns, portant en els trets dels rostres la màscara quasi tràgica que oferien com a defensa i escut a la mar. Tots, quasi sense excepció, anaven vestits amb pantalons blaus i camises enfeltrides, netament diferenciades per la ratlla negra de la faixa que els amarrava la cintura per a protegir els renyons de l'esforç o d'un esquinç. S'enfrontaven a la llum, encara pàl·lida, com ombres, sense parlar ni fer soroll. Com a molt donaven el bon dia amb aspror i continuaven el seu camí, que sovint era el de la taverna, on bevien en un alé la copa de cassalla, pagaven i marxaven.

Toni va fer el mateix, tal vegada només per inèrcia, per costum. Va prendre el licor matinal i després se'n va anar a una taula on, acuradament doblegats, descansaven els tres periòdics locals del dia anterior: *Levante* i *Las Provincias*, del matí, i *Jornada*, de la vesprada. Sense fer cas al que el taverner deia i contestant només amb monosíl·labs a les seues preguntes, es va endinsar en la lectura minuciosa de la premsa, sense alçar els ulls fins molt de temps després, quan va arribar el malagueny amb els seus dos poals d'aladroc.

—Bon dia mos done Déu, senyors!

L'home era fester i parlador. Tenia l'aparença miserable de tots els de la seua terra que acudien a València buscant millors oportunitats per a una vida mai associada de fam. L'acompanyava un xiquet d'uns 12 anys que portava també el seu poal ple d'infantils aladrocs i diminuts xanguets.

—Manoliyo, arrea-te-les a casa. Ves-te'n pregonant, i si vens algun peixet, millor que millor. Ja saps. A pesseta. Si no els vens, li'ls dones a la mare per als xics. A mi m'apartes els xanguets, eh? Però ben triats... Hala, arrea! I que jo senta com crides. Que eres ja tot un home i has d'aprendre.

Li va endossar una bescollada afectuosa al menú i la criatura se'n va anar, pregonant amb la seua veu de xiquet, clara i ben timbrada:

—Aladroc!

El pare es va posar a enraonar amb el taverner.

—Ben sabut és este xicon meu, no crega vosté. Ahí a on el veu, sap molt. Però ja està bé d'arreplegar tanta saviesa, que no li cal passar-se tota la santa vida

en l'escola. Bé està que se'ls done instrucció, però molta..., tanta, no convé p'a gent com mosatros. Els entren uns fums en la testerola que no sap vosté. Perquè lo que jo dic és que de pobres no eixirem mai. Aixina que *duro y al tajo*, que diuen en la meua terra. Encara que estiga lleig que ho diga, perquè és el meu fill, està sempre disposat p'a tot lo que li manes, sempre...

El taverner assentia per costum, per pur instint de conservació, tot i que era evident que estava a cent llegües del que l'altre fanfarronejava.

—La mare no volia, ja sap vosté com són les dones, però jo em vaig fer el compte que...

Toni es va acostar al taulell a pagar la consumició i l'andalús se li va quedar mirant, com tractant de recordar d'on el coneixia. Quan el vell va arreplegar el canvi, ja no va poder contindre's més i el va agafar d'un braç.

—Escolte, no serà vosté per una casualitat l'amo de l'*Elvireta*? Bona barca! Jo el conec a vosté de quan venia per ací fa uns tres anys amb el meu compare el Chino. Se'n recorda vosté del Chino?

A Toni, tot el que aquell individu deia amb la seua verborrea inegotable semblava ser-li indiferent. Però l'andalús insistia.

—No és la meua intenció marejar-lo, amic, perquè ja es veu que hui té vosté el morro tort, però si necessita un xicon p'a l'*Elvireta*, el meu Manoliyo li aniria que ni pintat. Eixe sap molt! Tire-li vosté preguntes, que se les sap totes. I de números...! Ui, de números!

Toni li va tallar l'entusiasme en sec:

—L'*Elvireta* ja no és meua. L'he venuda. Aixina que deixe'm en pau. Prou maldecaps tinc ja.

Es va tornar al del taulell i li va allargar la mà que tenia les taques de pintura robades a la paraula *Miami*.

—Adeu, Jeroni. Déu sap quan ens tornarem a vore. Me'n vaig d'ací.

—I això?

—La Pepica. M'ha tirat de casa. Ja se n'ha eixit amb la seua. I pensar que anava a donar-li els diners de la barca! Ella s'ho perd.

—Però, home, els teus fills...

—El meu fill, ja saps allò de *si parent vols ser, per la banda de la muller*.² I la Visantica... Per ella em sap mal, però ja t'enviaré la meua adreça per a que

.....
2 En cursiva apareixeran les expressions que Maria Beneyto inclou en valencià en el text original en castellà.

li la dones. A la pobra li estalviaré un patiment també, perquè sempre ha estat en contra de l'altra per defensar-me a mi.

Va demanar un altre got de cassalla i es va dirigir a l'andalús, que no perdia síl·laba de la conversa.

—Au, el convide i matem el cuquet.

I continuà convidant-lo fins que va sentir que li naixia una gran simpatia pel malagueny.

—Eres un bon amic tu, xe.

Li va tocar el muscle en senyal de comiat.

—Adeu, amic. I tu, Jeroni, ja saps. T'enviaré l'adreça per a la xica. Ja veus, als meus anys... Adeu. Potser me n'aniré a l'altre món, abandonat en qualsevol lloc per ahí, com un gos. Què li importa a ningú la vida d'un vell, d'un pobre mosquit de tenda?

—Adeu!

* * *

L'andalús el va seguir, però abans va deixar els poals en la taverna.

—Xe, Paquiro!

Paquiro li va fer senyal al taverner que esperara, i continuà parlant-li amb vehemència al vell.

—És lo que li convé, amic. I conste que se l'emporta regaladeta. Amb teulada d'uralita i tota la baina.

El vell es resistia.

—Però en el riu... Jo no volia caure tan baix. En el riu, amb tots els gitanos, amb tots els captaires i tota la morralla de València...

L'andalús es va picar.

—Morralla, diu vosté? No és com ací, que tots venen de casa reial i tenen més diners que Ròtxil i el marquès de Montortal... Mira tu, quines ínfules té el tio! Allà baix del riu serem tots uns morts de fam, uns miseriosos, tot lo que vosté diga, però som honrats, m'entén? Honrats. I Natzaret, tot Cristo ho sap, no és més que una cova de lladres, un lloc deixat de la mà de Déu. Perquè, amic, que poquets se'n salven! Furta qui treballa en les Drassanes, furten els que van a les fàbriques, els descarregadors del port, i no digam res dels lladres i estafants... I si parlem de les dones, quin tall de perdudes! De Natzaret, no se'n pot dir més.

—Xe, anem a pams. Gitanos és lo que sobra en Natzaret. Gitanos i andalusos.

—Ui, *mi mare!* I els de València, què? Uns angelets, no?

Toni li va contestar en valencià clar i ras, i li va deixar ben clar que no tenia ganes de continuar discutint, i va fer conat d'anar-se'n. Llavors el malagueny es va posar conciliador i, com fan els de la seua raça, va tractar d'acaramel·lar-se'l.

—Però, home de Déu, vinga vosté ací i escolte'm bé. Per vosté em sacrifique jo i desfaig el compromís que tenia amb la casa.

—Casa? Quin nom tan bonic li poses! Però, quina casa ni quins romanços, xe? Xabola i gràcies!

—Bé, xabola, com vosté vullga, però ja voldrien moltes cases... I p'a vosté soletes... És lo que jo dic. Va en set-centes? És l'últim preu. Ho faig per vosté, perquè li he pres carinyo, perquè em cau simpàtic. Vejam, ensenye'm quants cacaus té.

Toni no estava tan inconscient com l'altre suposava i no va traure els diners davant del malagueny. El que feu va ser tombar-se a un costat i, d'esquena, comptar els bitllets que amagava entre els plecs de la faixa, al mateix temps que feia uns càlculs mentals. Quan va parlar, les paraules li van eixir tan resoltes que l'andalús ja no va gosar piular.

—Cinc-centes i ni una paraula més. Vullc enviar-li a la xica unes calces de *nylon* que li vaig prometre. Li fan molta il·lusió. I després, he de viure jo també, com és natural... Encara que haja d'acabar demanant almoïna, no vullc escomençar tan prompte.

—Almoïna? No, home. No n'hi ha p'a tant. Tot s'arreglarà. Li done la casa, p'a que veja com soc. I, per acabar-ho d'adobar, li presentaré a u que sap de lletres, un xicon espavilat, i ell el posarà al corrent. I si vosté sap treballar la terra, bones creïlles es podrà papar i altres verduretes. I si no sap, el meu Manoliyo, que cuida el nostre campet, li ensenyarà. Jo li donaré aigua del meu pou... No sé què més pot demanar vosté. No voldrà la lluna en un cove, vitat? Si se'n va de rellogat, de llibertat, no en tindrà gens ni miqueta. Però ací estarà vosté en sa casa, p'a entrar i eixir quan li done la gana. Com la pera en el tabac estarà vosté, perquè té molt bons veïns, i si es posa malaltet, la Rosa li farà de seguida una tassa d'herbetes o lo que siga... Què me'n diu?

—Home, si és aixina com ho pintes...

—Clar que sí. Li convé per tots els costats. Espere que agarre els poals i anem cap allà.

Quan el Paquiro tornà amb els poals, es va posar furiós en vore que el vell havia marxat.

II

ROSA PEGAVA UNS BATECULS AL BENJAMÍ PER HAVER ESPANTAT LA gallina. La bestiola encara aletejava amb les recialles de la passada sufoquina, i es girava, temprada i majestuosa, cloquejant, xafant amb tota classe de precaucions i sense deixar de mirar de gaidó el mocós. El raspalló havia esclatat en plors en sentir els espolsos en les anques nues, però en acabant, una vegada fora de perill, es va tornar a la mare i li amollà una paraula lletja. Rosa el va voler reptar fent-se la indignada.

—Mira que si vaig ahí, et torne a mamprendre, pocavergonya!

El samarro esperà uns instants i, en vista que la mare no se li acostava, es va posar a riure i a pegar botets, la mar de divertit, festes que van contagiar a Rosa, que va esclafir en una carcallada també.

—Deshonrat, més que deshonrat! Vine ací que et menge senceret, conino de sa mare!

La criatura corria alegre, girant-se i sense deixar de fer crits. Quan la mare el va alcançar, es va posar a besar-lo per tot el cosset mig nu, sense ometre cap zona, fins que un altre dels fills la va cridar asprament:

—Ja n'hi ha prou, mare, que es cremen les creïlles i estic desmaiat!

La mare va entrar dins de la barraca amb el brivall arrapat a les faldes. La criatura no es diferenciava en res de qualsevol altre gitanet. Era morenet i portava una camiseteta molt curta que li deixava en llibertat la prodigiosa panxolina –que era el més destacat de la seua persona– i tota la resta del cos.

Les creïlles no es cremaven. Rosa els va pegar la volta i després ho va traure tot –paella i fogó– cap a fora.

El fogó era de confecció casolana i tenia una forma molt primitiva. No tirava bé.

—Endimoniat fum!

El menut no se li soltava.

—Mare, vullc papa!

Rosa, amb els ulls plorosos, mig encegats pel fum, es va desprendre del mico.

—Calla, criatura del dimoni! Calla o no sé lo que et faig!

El xic més gran, d'uns 10 anys, es va traure una garrofa de la butxaca, la va partir en dos, i li va donar una mitat al germanet.

—Pren i mut.

L'altra mitat la va devorar amb dos o tres mossos, en un llamp.

—Vine ací. Deixa la mare tranquil·la. Després ja menjarem papa. Vejam els pollets.

Els pollets estaven dins d'un calaix al sol. Eren unes boletes d'un groc daurat que no paraven ni un segon el seu moviment incessant. Piulaven tots a l'uníson, amb més nervi que grandària. El xiquet de la panxeta els va regalar un tros de garrofa.

—Bajoca! Això no ho piquen. No poden.

La mare va remoure les creïlles.

—Au, trau-me aigua del pou, Paqui. I busca els bessons, que anem a dinar. El Paqui va traure l'aigua del pou sense ganer i a disgust.

—Els xics... Busca'ls i a taula.

Sempre parsimoniós i gens alegre, el Paqui va travessar pel costat del campet que hi havia davant de la barraca. El llit del riu estava sec, igual que sempre. Els marrecs, per a banyar-se, s'havien hagut de desplaçar més amunt, buscant l'únic fil d'aigua que era possible trobar pels verals del pont d'Aragó. El germà els va cridar des de lluny.

—Eh, vosatros! Que les creïlles ja estan i qui arribe tard es quedarà sense res.

La paraula *creïlles* havia de ser màgica, perquè els bessons, dos criaturetes volanderes idèntiques de 7 anys que sempre anaven a la dula, van passar d'estar xapotejant dins dels tolls d'aigua a mamprendre una veloç carrera.

—A l'atac, xiquet! A tota virolla!

Rosa era una dona disposta i molt endreçada, cosa que va demostrar posant uns periòdics estesos sobre el calaix que servia de taula. Davant de cada fill hi havia un atifell de grandària diferent, cafít de malta calenteta, i un tros d'entrepà, farcit de creïlles fregides que regallaven oli de soja.

—Això del curs passat que no torne a repetir-se, saps, Paqui? Ahir vaig parlar amb donya Catalina i em diu que quasi no has anat a escola. I ben enrossinada que ho deia, tros de suro! És que no saps que si es fa mala sang, s'acabaran els donatius? Bona està la cosa p'a que vingues fent la punyeta! Amb allò del Manoliyo, ja la vaig tindre bona. I tot pel cabota i manifesser de ton pare. Ara t'has de sacrificar tu per la família...

—Mare, però si jo no valc p'a d'això. És anar a escola i que m'agarre un mal de tòtina que no veja. Jo no soc com el sabut del Manolo. I tots es riuen de mi.

—Enveja, enveja a més no poder del teu germà, és lo que tu tens, perquè val més que tots vosatros junts. Eixe hauria arribat molt lluny si no haguera tingut un pare tan tinyós. Donya Catalina diu...

—*Que es muy aplicadito y muy formal.* Ja ens ho ha repetit mil voltes. I com a vosté li entra per l'ull dret...

—L'enveja que et menja, trompello, que nasqueres baquetejat. Però s'ha acabat tanta plepla i que jo aguante això, saps? Al teu germà has de respectar-lo, perquè és el major i sap més que tu. A més, que és una ànima sense fel, incapaç de fer-li mal a una mosca. Si tu no el vols bé, és perquè et fa falta molta educació i dotrina. Aixina que ja m'ocuparé jo que complisques quan tornen a obrir l'escola. Aniràs a les bones o a les males, i sense piular.

—És que em posen en l'últim banc, i...

—No hi ha bancs, que són pupitres, descarat. I la resta, romanços! Romanços que tu portes entre mans. Aniràs a escola. I vosatros també, parella de micos, que poc vos durarà tanta ganduleria! Només donya Catalina vos porte roba decent, no vos escapareu. Se vos ha acabat la bona vida, amiguets. El sacrifici no serà p'a mi soles.

—Ja ha eixit el sacrifici –va rondinar el Paqui.

—Clar que és sacrifici, desgraciat. Et pareix poc que ta mare haja de donar la sang de les seues venes p'a tots vosatros? Inútils, que no sou més que una caterva d'inútils, ton pare el primer! I després vinga la xacota si una es menja un trossiu de fetge o de carn.

—Sí, un trossiu, diu!

—Calla, pelacanyes, *malnació*. I les injeccions, què? I les píndoles, què? Tindria jo necessitat de tot això si tinguera un home i uns fills com Déu mana? I damunt, desagraïts. La Nati sempre em diu que si no tinguéreu vosatros esta marota que desborda salut, en bona hora viuríeu. I aixina m'ho pagueu...

Els bessons reien com si allò no els concernira, com si la mare estiguera parlant en sànscrit i ells habitaren en un planeta diferent, una illa pròpia que hagueren poblat de felicitat. El menudall s'empapussava amb voracitat de llop, i al Paqui se li enteranyinaven els ulls quan li anomenaven l'escola.

Rosa va agafar els atifells ben escurats de menjar, i els va amuntar amb unes altres peces semblants de vaixela dins d'un llibrell de fang.

Va entrar a la casa i va eixir portant un matalafet de militar. Es va adreçar als bessons.

—Quin de vosatros dos és el gorri que es pixa en el matalaf? Que no sabeu que me'l podrireu, marrans? Qui ha sigut, Pelé o Melé?

Aquells trapatroles es miraven i no deien ni piu. En el fons d'aquelles testes pelades s'amagava alguna cosa, una llum, una alegria que els eixia pels ulls per a escrutar el món. A Rosa sempre la desconcertava la troballa. Es va callar i els va deixar per impossibles.

Els, criatures per civilitzar, reflectien el seu content, mirant-se l'un a l'altre. Cadascun era l'espill de l'altre.

—Au, a caçar granotes...

Van tornar a desaparèixer més prompte que canta un gall.

—On van eixos? A l'aigua? Ma que teniu mania d'estar a tota hora a remulla, xe! Serà castic això?

Allà al lluny s'intuïa el Manoliyo, cridant.

—Aladroc!

Rosa es va posar com un gall de garbera en sentir-lo.

—*Hijo de mi arma!* Eixa és una altra maldat de son pare! El qui anava a buscar-li un ofici com Déu mana per al dia de demà! Però... quin ofici!

—Mare, he fet venda i porte diners... .

I el xic mostrava alegria per la seua gesta.

Però la Rosa era una lleona a qui li hagueren ferit de mort el cadell més estimat.

—Fill de ma vida! Fer-te pregonar a tu! Això és tot lo que el malparit de ton pare ha discorregut? Deixa'l que arribe i vorà ell...

—He de triar-li els xanguets, que els vol per a dinar. I alguna cosa quedarà per a mosatros. Jo encara no he menjat res hui.

—No? Pobre fill meu! Ves-te'n cap a l'arbre aquell, que ara vaig jo. Que no et veja el Paqui, eh?

El Paqui, igual que els bessons, s'havia esfumat després de dinar. Només quedava a la vista el menut, que estava molt absort, fent trapasseries amb la terra. La Rosa es va cerciorar bé de les absències abans de traure la viena tendra i l'embolcall misteriós que tenia ocult en el baül, davall de la roba.

—Manolo, vine, rei meu!

D'aquell entriquell va sorgir un esplèndid tros de pernil. Amb una navalla, Rosa en va tallar unes llenquetes al fill i li les va estacar dins de la mitja barra de pa, servint-se ella mateixa un sàndwix semblant.

—Au, menja. Dona't aire, no vagen a vindre els altres.

Però els qui van arribar van ser el pare i el vell Toni, que els van sorprendre en flagrant delicte, sense donar-los temps a amagar aquella escampadissa de viandes.

—Bon apetit, eh? —va saludar el Paqui burlleta. Però ella es va refer amb una facilitat esbalaïdora.

—A tu et vullc mamprendre jo!

El Paquiro va presentar a Toni.

—Ací, la meua senyora, que ja veu vosté com és de descarada i formosa. I és que no es priva de res, vitat, Rosa meua? Mira, este és un amic que viurà la mar de bé, propet de mosatros.

—Uei, com és això?

Pel que sembla la Rosa no veia amb bons ulls la transacció.

—Que sí, dona. L'amic viurà en l'altra barraca. Ja està el tracte fet, ei que sí?

—Home, si la seua senyora no està d'acord, que això és lo que pareix, ho deixem estar. Ja em buscaré jo una altra cosa.

—Només faltaria! Jo soc un home de paraula. Ella és que la volia p'a uns altres, entén? Però jo no em torne arrere.

Toni es va quedar mirant la donota que era Rosa, i va dubtar que efectivament prevalguera el criteri d'aquell carquinyol del Paquiro, que ara el portava cap a la xabola deshabitada.

—Veu vosté? Forta com un roure –deia mentre colpejava les parets–. Ben ventilada, amb la seua bona finestra. Calenteta a l'hivern i ben fresqueta a l'estiu. El fogó està trencat, però jo mateix li l'arreglaré. Això, si no vol vosté que li guise la Rosa, que serà lo millor.

Toni veia una cambra única, nua de tot, amb un finestró sense portes ni reixes. I res més.

—Ací, la Rosa li posarà una cortineta. També li donaré unes pellerfes p'a que es faça una màrfega. Però els sacs p'a fer-la els haurà de comprar vosté. Mantes té l'avantatge que ara no fan falta. I cadires. Jo no en tinc moltes, però li puc vendre'n una, si vosté vol.

En acabant, Toni va estudiar aquella covarxa per fora. Es veia que en temps pretèrits havia sigut blanca, però d'aquella pintura a penes en conservava vestigis. L'andalús, que les caçava al vol, va continuar fent propaganda de la seua mercaderia.

—La pluja l'ha llançada a perdre una miqueta, no li ho negue això a vosté, però jo li l'emblanquine demà mateix i es tornarà a quedar com el gesmil. Això no és res. Tot que es poguera arreglar tan fàcilment, no troba?

El Paquiro li donava una ditada de mel, li feia amistoses palmadetes a l'esquena i li somreia amb tota la boca de rap.

—Què, tanquem el tracte... del tot? Vinga ací a dins. Hem dit que sis-centes. Des de dins de la casa mirava amb recel la seua xabola.

—I que conste que, amb açò, perd jo panís.

—Cinc-centes és lo que he dit –va esmenar el vell amb fermesa–. Cinc-centes i ni un cèntim més.

—Està bé, home. Per això no estralejarem.

Va traure Toni els cinc bitllets de cent que tenia apartats, els va comptar i els va donar al malagueny. Paquiro els va agafar amb tíria mal dissimulada.

—Bé, seua és la casa. Ara descanse un poc. Li agraden els xiquets? Perquè jo en tinc cinc, aixina que estarà vosté molt divertit. Faré que li porten una cadira. Espere.

Se li veien ganes de deslliurar-se del vell i Toni ho va comprendre. L'ancià es va quedar mirant les parets d'aquell tuguri buit, les xaboles veïnes i el verd paisatge del riu, amb els quadrilàters xicotets dels hortets i l'herba frondosa que era la flora del terreny. Al costat de la seua barraca, adossada com totes a la muralleta del riu, s'alçava un arbre, un plàtan molt exuberant de fulles immenses, que rebia, ple de lluentors, el sol del matí avançat. I pardalets. L'arbre estava ple d'ocells. Se'ls sentia xisclar... Un poc més enllà es veia la xabola del Paquiro. Gran, molt més gran que la seua. Tenia fins i tot un corralet i, en les parets, emblanquinades, plantes enfiladisses plenes de campanetes blaves. Aquell casup era, indubtablement, el millor de tots.

* * *

El vell mirava la xabola del Paquiro, i el Paquiro la del vell. El malagueny no deixava de mirar-la mentre, tot atrotinat, parlava amb la dona misteriosament.

—No, dona, que no passa res.

Ella insistia en el seu desgrat.

—Jo crec que estàs tarumba, però ja t'ho faràs. El mal és que, si eixe torna, ho pagarem tots.

—Que no torna, dona. T'ho dic jo. L'altre li la té jurada i ell sap lo que es juga si torna... I, en el pitjor dels casos, allà el güelo i ell. Jo, amb negar-ho tot, en tinc prou.

—Però quina requetepocavergonya que tens! Que no et fa llàstima el pobre home?

—Clar que sí, però si la cosa es gira, no voldràs tu que li torne els cent duros, vitat?

—Cent duros? A vore'ls.

Li va ensenyar els diners dissimuladament. Toni estava acostant-se. El veia vindre, a poc a poc, mirant-ho tot amb recel.

—I a vore si li poses bona cara, que al tio este li està pujant la mosca al nas. Va eixir al seu encontre i ella darrere. Li somreia.

—Au, vinga per ací i pegarà un mosset amb mosatros. Després li arreglaré la casa p'a que a la nit pugui dormir bé. Assente's en esta cadira, que és la millor.

El Paquiro va tornar a fer-li palmadetes a l'esquena.

—Anime's, home! Ací està vosté com en família. El xic portarà vi i ja vorà quin banquet. Fregirem el peix que porte, i si no rebentem d'esta...

Els xiquets s'hi van acostar, ensumant esdeveniments, tots llevats dels bessons, que tornaven amb la seua granota i el seu aire de somnàmbuls desansats.

III

EREN LES HUIT DEL MATÍ, I EN LES QUATRE XABOLES JUNTES QUE festonejaven de misèria el marge dret del riu Túria, la vida era ja dinàmica des de feia molt. El vell Toni ho notava a costa de la son i va començar a alçar-se de la màrfega a poc a poc.

S'havia ficat al llit vestit i només havia de posar-se la faixa que havia deixat sobre una cadira. Anava a agafar-la quan, de sobte, va patir un sobresalt. Com un cicló es va precipitar sobre el matalaf i va alçar el sac que servia de coixí..., però... allí estaven els bitllets, fora de perill, ficats dins d'un sobre blau d'impresos. No havia fet més que posar-se la faixa i encaixar el sobre a dins, quan el cap del Paquiro, amb els cabells tots engarbullats, va abocar-se per la finestra.

—Bon dia, veí! Ha dormit vosté bé?

—Regular, només.

—Això és el canvi. Sempre passa... Si vol llavar-se, vaja allà. Quina festa de repica'm el colze la d'ahir, eh?

Toni va seguir el malagueny.

—Calle, home, no me'n parle!

L'andalús continuava ballant-li l'aigua.

—Jo em faig el compte que vosté és mon pare. I vosté ja sap que tots estem ací p'a servir-lo... Però, què li passa?

—La porta. No m'he enrecordat de tancar-la.

—No passe pena, home, que ací estem entre bona gent. Els d'allà són un matrimoni...

—Aquells?

Toni assenyalava un home alt i begut de carns que portava un bastó enganxat al braç i que anava cap a la pujada del pont recolzat en una dona prou agraciada dins de la seua aclaparadora vulgaritat. Els dos eren encara jóvens.

—És cego?

—Sí. Ven *iguales*. I es guanya bé el pa, no crega. Mengen de tot lo milloret i es tiren una vidassa de maharajà. Ella, que era un esparralló, s'ha fet com un bocoi en quatre dies. I vestir, ja la veu vosté si vist bé. L'espingarda d'Isidro...

Es va interrompre per a saludar un xic que passava també cap a la rampa de la pujada que es troba al costat del pont de la Mar.

—Hola, Jaime! Poc matines hui tu, xe.

Toni va vore un jove mig ros, ben paregut i de bon port, que semblava haver-se disfressat de captaire amb molt poc d'encert.

—Paquiro, cametes al cul! Me'n vaig a escopetada de lladre, que hui m'he adormit. Si veus a eixa, li dius que... No, deixa-ho estar. És igual.

A grans camallades va pujar la rampa. Duia un sac enrotllat davall del braç. Toni sentia curiositat.

—Què fa eixe? Es dedica a captar?

—No, ja no. Això era abans. El coneix? Ara va al carro.

El xic va retrocedir.

—Eh, Paquiro! Dis-li a la Chon, si ve, que la clau me l'emporte.

—Molt bé!

Jaime va tornar a pujar la rampa en dos camallades. Va embolicar millor el sac, i va extraure de la butxaca una boina baldera que li abastava tot el cap i que no li afavoria molt, com tampoc les velles ulleres negres que es va posar mentre corria al llarg de la muralleta de pedra, sense deixar de mirar cap al riu. Des de la plaça de les Amèriques va córrer cap a la Glorieta. En la Creu dels Caiguts es va detindre a lligar-se una espardenya i va arribar sense alé al Mont de Pietat. D'allí va travessar en direcció al carrer de la Mar. Enfront de Sant Tomàs estava parat un carro alt, tirat per un matxo robust i musculós. L'home que el guiava tenia cara de pomes agres.

—Ja era hora, camarada! Cada dia et fas més matiner, eh?

L'home, que era de mitjana edat i molt tancat de barba, quan parlava castellà, ho feia amb una llengua empeltada d'esses que denotava la seua falta de costum i el seu esforç.

—Qualsevol dia vindràs a les dotze. Vinga, puja.

—Arre, Careto!

El carro es va posar en marxa i Jaime es va instal·lar en la part de darrere, on va completar el seu uniforme de faena amb uns guants de goma.

—Perdona'm, Alfafar. És que anit la vaig tindre amb la morral eixa de la Chon i em vaig vore negre per a llevar-me-la de damunt. Ja no puc més del fàstic que li tinc...

—Au, tu, la botzina. Fes-la cantar. Hui estrenem la volta i el mec-mec ha de ser ben fort. Que la senten! Si este recorregut no ix millor que el del mes passat, el deixe estar.

Les porteres i les xiques dels pisos, que esperaven en tirereta en la vorera, donaven a Jaime els poals del fem que ell anava buidant dins del carro. Alfafar també intervenia de tant en tant, gastant bromes picants a les xiques, sobretot si estaven bé de carns. Van fer el recorregut: Trinquet de Cavallers, pujada del Palau, carrer d'Avellanes, de la Mar, de Campaners...

Alfafar es va sentir generós amb Jaime.

—Vaja, la volta ha sigut bona. Et donaré tres duros. Però a vore si tries millor, que l'altre dia em claví un vidre en el femer. Sobretot que no queden claus ni gens de metall. No vaja a entrar-me el *tuètan* com al meu sogre, que mala broma és això. Estem? Vinga, explica'm què passa amb la Chon. Tens més falde a la vista?

—No és això, Alfafar. És que no pot ser de cap manera. Els zels la fan vore visions. No em deixa viure... A més que..., no sé. L'estic avorrint. No es llava, fa pudor... I després, que jo tinc 24 anys, home. Estic en plena joventut. Puc aspirar a una dona de... d'una altra classe.

—Ja, però això ho havies d'haver pensat abans. Et donarà més quefer que un porc solt, ja voràs tu. Se li ha passat ja la saó i no trobarà ni amb candeleta un altre home, ni encara donant-ho tot. I menys un com tu. Jo l'única cosa que puc fer és oferir-te ma casa, si la cosa es posa malament, que es posarà. Ara, ni menys ni manco, em fa falta un criat, aixina que si et convé... Menjar fins a *fartar-te* i bon jornal, ja ho saps. A tu et posaria en la cambra que tinc en l'*andana*, i et donaria festa la vesprada dels diumenges. Al meu poble, Alfafar, hi ha xiques boniques, i ves a saber si... Lo que jo dic és que un bon xicot com tu hauria de canviar de vida. La Chon eixa un dia et donarà un disgust, ja ho voràs. I és una llàstima. Recapacita-ho, home.

Jaime li va allargar una mà al llaurador, a través del muntó de fem.

—Gràcies, amic. T'ho agraiïsc. I si la cosa es desbarata, me n'aniré amb tu, tens la meua paraula. Però si puc, capejaré el temporal. No és per res, saps? Però els pobles no s'han fet per a u que està acostumat a l'estranger i a les grans ciutats com jo. Ja saps que he viscut sempre en Barcelona. I algun dia pense tornar a Tànger, on vaig nàixer.

—Bé, si és per això... Però Alfafar està progressant molt, saps... Més que res m'agradaria que vingueres p'a vore si els mocosos que tinc se civilitzaven una miqueta amb el teu tracte. Perquè són, de bon tros, *més bèsties que una haca*, sobretot el xicotet. Entén-me. De cor, no n'hi ha un altre. El ravatxol no pot vore res que li faça llàstima. Donaria la vida per qualsevol cosa, però el pecat és que no sap saludar, no té eixa finor que tu tens, eixa educació... I és que... *tens raó, xe. Els pobles, ja se sap...*

Van arreplegar els últims poals de fem i es van dirigir cap a les Torres, detenint-se davant de la rampa del pont de Serrans.

—*Au, a asmorzar, xiquet. No dus res?*

—Com no està la Chon... Però millor. Aixina no menjaré botifarrons amb tomata, com sempre. Em compraré alguna cosa allà, darrere de les Torres.

El llaurador va detindre a Jaime.

—Au, home, que ací porte jo per als dos. Vejam què m'han posat? Xe, sí que és casualitat això! Botifarrons amb tomata també. Però hi ha magre i llonganisses. Encara sort. Tingues i pega un bon glop de vi... Vinga, home, arremulla el garganxó... Sense vergonya!

Només ell reia amb l'acudit.

—Mare meua, no eres tu poc remirat! Farta, farta, que de magre i llonganisses com estes no n'has tastat tu en tota ta vida. Els dels pobles serem unes bèsties brutes, però sabem menjar, vitat? Amb quins entrepans t'ompliries tu el pap allà! Et posaries com un teixó!

Parlava amb la boca plena i accentuava l'expressió sorneguera del rostre, mentre mastegava amb delectació, amb verdader goig i plaer.

—Xiquet, sense açò la vida seria un infern, només fem, com el que portem en el carro, no creus?

Jaime assentia sense perdre mos.

Quan van acabar, va iniciar la seua tasca pròpiament dita. Va ser en baixar fins al riu, on descansaven el carro i el matxo.

—Afanya't i tria bé!

Alfatar, d'una manera afable, l'obligava i Jaime assentia. El jove mirava el terròs des de l'alt del carro i el veia panxut, satisfet, furgant-se la dentadura amb un escuradents previsor que portava sempre en la butxaca del jupetí.

—Bon profit!

I de seguida es va aplicar a la faena. En el sac entraven els papers, els metalls, els vidres, els draps...

—Ací ix una cullereta, la vols?

—P'a tu, home, p'a tu. Però si la reclamen, s'ha de tornar. En estos assumptes s'ha de ser seriós. Que si et perden la confiança, malament... Has acabat?

Jaime suava.

—Sí.

—En eixe cas, arreplega això del matxo i al carro. *Ací no es perd ni gota.*

Al·ludia a les empremtes que l'animal deixava després del seu recent descans. I el llaurador ho deia novament sentenciós.

—Ja veus, el cavall. No hi ha animal més útil. Servix la seua força, servix la seua carn, els seus ossos.... Fins això..., perquè no hi ha millor femada. Si en tinguera a palades, no hauria de preocupar-me del fem, ni de vindre a València cada dia. I després, ja veus quina paga li resta a l'animal: la plaça de bous o la caldera.

Acariciava el morro de l'equí, que es tornava a observar-lo amb els ulls immensos, forçats per les ulleres d'espert a mirar sempre cap avant.

—Bé, tu, vejam si demà vens més prompte.

D'un bot va pujar al carro i va prendre les regnes.

—Arre, Caretooo!

Jaime el va vore marxar. Llavors va sospesar el sac que, voluminós com era, estava a caramull de material aprofitable... Només perdre de vista el llaurador, va traure la cullereta i la va torcar. Després li va tirar baf i es va llevar les ulleres negres per a examinar-la bé. Feta la inspecció la va tornar a alçar, carregà l'enorme sac als muscles, i es va allunyar riu avall, xiulant.

En la xabola, una amiga de la Chon, a qui anomenaven la Tifus, esperava a Jaime. El jove la va mirar de reüll, amb mal humor.

—Quina bona notícia portes? S'ha mort la Chon?

La dona li va allargar un paperet.

—M'ha donat això p'a tu.

El paper deia:

Cerido Jaime. Yo me voy a Zaragoza. Ganaré mucho dinero. Tú, espérame. Traeré un montón de billetes.

Asunción.

Índex

Pròleg, per Rafa Lahuerta	7
I	9
II	17
III	25
IV	31
V	39
VI	47
VII	55
VIII	65
IX	73
X	81
XI	87
XII	95
XIII	105
XIV	115
XV	123
SEGONA PART	131
I	133
II	141
III	149
IV	159
V	167
VI	175
VII	183
VIII	191
IX	199
X	209
XI	215
XII	223
XIII	233
XIV	241
XV	247